

ADABIYOT DARSLARIDA LOYIHA METODIDAN FOYDALANISH
SAMARADORLIGI

Abdujabborova Nilufar Rustamjon qizi

NamDPI O'zbek tii va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Email: abdujabborovanilufar1214@gmail.com Tel: +998952430398

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21127273>

Annotatsiya: Maqolada adabiyot darslarida loyiha metodidan foydalanishning nazariy-metodologik asoslari va uning samaradorligini tasdiqlovchi xalqaro va milliy ilmiy tadqiqotlar natijalari tahlil qilingan. Loyiha metodining pedagogik mohiyati, uning adabiyot fani bilan ichki uyg'unligi, hamda Kingston, Frontiers in Education va boshqa tadqiqotchilarning meta-tahlil natijalariga asoslangan holda metodning o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil izlanish va ijodiy kompetentlikni rivojlantirishdagi roli ochib berilgan. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: loyiha metodi, adabiyot o'qitish, mustaqil faoliyat, tanqidiy fikrlash, ijodiy kompetentlik, badiiy tahlil, pedagogik nazariya, meta-tahlil, hamkorlikda o'qitish, adabiy ta'lim.

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы использования метода проектов на уроках литературы, а также результаты международных и национальных научных исследований, подтверждающих его эффективность. На основе метаанализов Kingston, Frontiers in Education и других исследователей раскрывается роль метода проектов в развитии критического мышления, самостоятельного исследования и творческой компетентности учащихся. На основе анализа существующей научной литературы разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: метод проектов, преподавание литературы, самостоятельная деятельность, критическое мышление, творческая компетентность, художественный анализ, педагогическая теория, метаанализ, обучение в сотрудничестве, литературное образование.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of using the project method in literature classes, as well as the results of international and national scientific studies confirming its effectiveness. Based on meta-analyses by Kingston, Frontiers in Education, and other researchers, the role of the project method in developing students' critical thinking, independent research, and creative competence is revealed. Practical recommendations are developed based on an analysis of existing scientific literature.

Keywords: project method, literature teaching, independent activity, critical thinking, creative competence, literary analysis, pedagogical theory, meta-analysis, collaborative learning, literary education.

Kirish. Hozirgi zamon ta'lim paradigmasi o'quvchini bilim qabul qiluvchidan bilim yaratuvchiga aylantirishni talab qilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida o'quvchilarning mustaqil ijodiy va tadqiqiy faoliyatini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu talabni adabiyot o'qitish metodikasida ro'yobga chiqarishning eng samarali yo'llaridan biri loyiha metodidir.

Mavzuning dolzarbligi: jahon pedagogikasida loyiha metodi (Project-Based Learning, PBL/PjBL) bo'yicha keng ilmiy baza shakllangan bo'lsa-da, bu natijalarning o'zbek adabiyot o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan tizimli tahlili hali yetarli emas. Aynan shu bo'shliq mazkur tadqiqotning maqsadini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi: loyiha metodining pedagogik mohiyatini, uning xalqaro ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan samaradorligini va adabiyot fani bilan nazariy uyg'unligini tahlil qilish hamda shu asosda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: loyiha metodining pedagogik-falsafiy ildizlarini o'rganish; metodning samaradorligi bo'yicha mavjud xalqaro meta-tahlil va tizimli sharhlar natijalarini umumlashtirish; loyiha metodi va adabiyot fanining ichki uyg'unligini nazariy asoslash; metodni adabiyot darslarida qo'llashning ilmiy tamoyillarini belgilas

Loyiha metodi amerikalik faylasuf va pedagog J. Dyuning tajribaviy ta'lim (experiential education) falsafasidan kelib chiqadi. Dyui ta'kidlaganidek, “bilim o'quvchiga tashqaridan tayyor holda berilmaydi, balki uning real faoliyati va tajribasi jarayonida shakllanadi”. Bu g'oya keyinchalik uning shogirdi U. Kilpatrik tomonidan “loyiha metodi” nomi bilan tizimlashtirildi va aniq pedagogik bosqichlarga ega ta'lim texnologiyasiga aylandi.

Loyiha metodining falsafiy negizi konstruktivizm nazariyasiga borib taqaladi: bilim o'quvchi tomonidan faol ravishda “quriladi”, passiv qabul qilinmaydi. Bu qarash zamonaviy pedagogikada keng tarqalgan bo'lib, o'quvchi shaxsini ta'lim jarayonining markaziga qo'yadi.

Loyiha metodining (xorijiy adabiyotlarda “Project-Based Learning” - PBL yoki “Project-based Learning”- PjBL deb yuritiladi) ta'lim samaradorligiga ta'siri so'nggi o'n yillikda bir qancha yirik ilmiy tadqiqotlarda o'rganilgan. Kingston tomonidan o'tkazilgan keng qamrovli meta-tahlil natijalariga ko'ra, loyiha metodi o'quvchilarning o'quv yutuqlarini oshirib, ijtimoiy fanlar, tabiiy fanlar, matematika va savodxonlik sohalarida an'anaviy o'qitishga nisbatan ko'pincha samaraliroq natija beradi.

Project-based learning bo'yicha tizimli sharh va meta-tahlil ishi shuni ko'rsatadiki, ushbu metod o'quvchilarda muammoni aniqlash va hal etish, qaror qabul qilish, ijtimoiy hamkorlik, ijodiy fikrlash, risk olish, vaqtni boshqarish kabi XXI asr ko'nikmalarini rivojlantiradi. Loyiha asosidagi ta'lim jarayonida o'quvchilar o'z-o'zini baholash faoliyatiga jalb etiladi, bu esa ularning o'z-o'zini refleksiya qilish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotda loyiha metodining samaradorligi borasida bir xil bo'lmagan natijalar ham qayd etilgan. Xususan, loyiha asosidagi ta'limni boshqa o'qitish strategiyalari bilan qiyoslagan tadqiqotlarda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli farq topilmagan holatlar ham uchraydi. Bu esa metodning samaradorligi ko'p jihatdan uni qo'llash sifati, vaqt resursi va o'qituvchi tayyorgarligiga bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Gumanitar va ijodiy fanlar bo'yicha o'tkazilgan empirik tadqiqotlar ham diqqatga sazovor. Xususan, oliy ta'lim muassasasi talabalari ishtirokida o'tkazilgan tadqiqotda loyiha asosidagi ta'lim (PBL) va raqamli texnologiyalarning didaktik integratsiyasi kabi konstruktivistik yondashuvlar talabalarning originallik, tasavvur, ijodiy fikrlash va o'zini ifoda etish kompetensiyalarining sezilarli darajada o'sishiga olib kelgani aniqlangan. Garchi bu tadqiqot tasviriy san'at sohasida o'tkazilgan bo'lsa-da, uning natijalari - ijodiy-gumanitar fanlarda loyiha metodining tafakkur va ijodiy ifoda ko'nikmalariga ta'siri - adabiyot fani uchun ham nazariy ahamiyatga ega, chunki ikki soha ham o'quvchining badiiy-estetik ijodkorligiga tayanadi.

Adabiyot fanining tabiati boshqa o’quv fanlaridan farqli ravishda, faqat bilim emas, balki ko’ngil tarbiyasi va estetik kamolotga ham xizmat qiladi. B. To’xliyev ta’kidlaganidek, adabiyot fanining o’ziga xosligi shundaki, unda boshqa fanlar bilan alohida bog’lanish zaruri yo’q - bu bog’lanish fanning tabiatiga singdirilgan, chunki inson ko’pqirrali olamda yashaydi va o’zaro aloqadorlikdagina mavjuddir.

Aynan shu xususiyat loyiha metodini adabiyotga tatbiq etishning nazariy asosini tashkil etadi. Loyiha metodi o’z mohiyatiga ko’ra fanlararo integratsiyaga, ko’p qirrali faoliyatga asoslangan bo’lgani uchun, u adabiyot fanining tabiati bilan organik bog’liqdir. Q. Yo’ldoshev adabiy ta’limning maqsadini shunday izohlaydi: “Tayyor tushunchalar berish emas, balki o’quvchilarning o’zlarida ma’naviy qarashlar va estetik did qaror toptirishga erishish”. Loyiha metodida ham natija - tayyor bilim emas, balki o’quvchining o’z mehnati bilan yaratgan mahsuloti va shu jarayonda shakllangan shaxsiy qarashlari.

Pedagogika ilmida loyiha metodini tasniflashning bir necha mezonlari mavjud: faoliyat xarakteriga ko’ra tadqiqiy, ijodiy, amaliy-yo’naltirilgan, axborot loyihalari; ishtirokchilar soniga ko’ra individual, juftlik, guruh; davomiylikiga ko’ra qisqa muddatli, o’rta muddatli, uzoq muddatli. Bu umumpedagogik tasnif adabiyot fani kontekstida qayta ko’rib chiqilganda, uning o’ziga xos shakllari ajratiladi: tadqiqiy loyiha badiiy asarning ilmiy-nazariy muammosini mustaqil o’rganish, ijodiy loyiha badiiy ijod jarayoniga jalb etish, axborot-taqdimot loyihasi yozuvchi va davr haqida bilim tizimlashtirish va qiyosiy loyiha turli asar, muallif yoki adabiy davrlarni tahliliy taqqoslash.

M. Mirqosimova ta’kidlaganidek, badiiy tahlil malakasini shakllantirishda o’quvchining mustaqil qiyosiy fikrlash qobiliyati alohida ahamiyatga ega, bu esa qiyosiy loyiha shaklining nazariy zaruriyatini ko’rsatadi.

Loyiha metodi qo’llanilganda o’qituvchining pedagogik roli tubdan o’zgaradi. An’anaviy “bilim uzatuvchi” o’rnini “jarayon boshqaruvchisi”, “maslahatchi” va “hamkasb” roli egallaydi. M. Mirqosimovanning ta’kidlashicha, o’qituvchi o’quvchilarning mustaqil ijodiy izlanishlari yo’nalishidan doimo xabardor bo’lib, zarur maslahatlar berishi va ularning faoliyatini yo’naltirishi lozim.

Xalqaro tadqiqotlarda qayd etilgan muammolardan kelib chiqib, loyiha metodini adabiyot darslarida qo’llashning beshta tamoyili belgilandi: maqsadga muvofiqlik (loyiha mavzusi adabiy ta’limning bosh maqsadiga xizmat qilishi), uyg’unlik (an’anaviy usullarni inkor etmasdan boyitish), faollik (o’quvchining faol ijodkor sifatida ishtiroki), differentsiatsiya (har bir o’quvchining individual qobiliyatiga moslashtirish) va metodik tayyorgarlik (o’qituvchining loyiha boshqarish ko’nikmalariga ega bo’lishi, chunki tadqiqotlar buning natijaga sezilarli ta’sir qilishini ko’rsatadi).

Xulosa. O’tkazilgan nazariy tahlil va xalqaro ilmiy manbalarni umumlashtirish shuni ko’rsatadiki, loyiha metodi ko’pchilik holatlarda an’anaviy o’qitish usullariga nisbatan yuqori pedagogik samaraga ega, ayniqsa o’quvchilarning XXI asr ko’nikmalari - tanqidiy fikrlash, hamkorlik, ijodiy ifoda va o’z-o’zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishda. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda metodning samaradorligi shartsiz emasligi, balki uni qo’llash sifati va kontekstga bog’liqligi ham qayd etilgan, bu esa metodni mexanik tarzda emas, ilmiy asoslangan tamoyillar bilan tatbiq etish zarurligini ko’rsatadi.

Loyiha metodining nazariy tahlili shuni ko’rsatadiki, uning samarali qo’llanilishi uchun adabiyot fanining o’ziga xos tabiati – ko’ngil tarbiyasi, estetik kamolot va fanlararo integratsiya xususiyatlari hisobga olinishi shart. Faqat shu nazariy asosga tayangan holda

loyiha metodi adabiyot darsining mazmunini boyituvchi, shaklan emas, mohiyatan samarali vositaga aylanadi.

O‘zbek adabiyot o‘qitish amaliyotida loyiha metodining samaradorligini o‘rganuvchi mahalliy empirik tadqiqotlarni ko‘paytirish; turli adabiy janrlar (epik, lirik, dramatik) uchun loyiha metodining ixtisoslashtirilgan modelini ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Shafolat nur fayz, 2020.
3. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
4. Matchonov S., Matyoqubova T. Adabiyot o‘qitishdagi zamonaviy yondashuvlar // Ilm va ta’lim. - 2019. - №3.
5. Mirzayeva Z., Jalilov K. O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi: Fan dasturi. — Toshkent: TDO‘TAU, 2018.
6. Talabalarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda tasviriy san’at fanlarining o‘rni va zamonaviy o‘qitish metodlari // ResearchGate, 2025. – Available at: researchgate.net/publication/395457229.
7. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. – 256 b.
8. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b.
9. Mirqosimova M. O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 148 b.